

О. Бородіна, член-кореспондент НАН України; І. Прокопа, член-кореспондент НААН України:

«Чи буде використано шанс на запровадження в Україні європейських засад сільського розвитку?»

Упродовж останніх двох місяців у країні проходить громадське обговорення проекту Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015–2020 роки, розробленого під егідою Міністерства аграрної політики і продовольства та оприлюдненого на сайті відомства. У межах цього обговорення в Інституті економіки та прогнозування НАН України у середині червня ц. р. відбулися громадські слухання “Українське село і селянство в умовах холдингізації: чи будуть в Україні запроваджені європейські засади сільського розвитку”. Представники Асоціації фермерів і приватних землевласників, Аграрного союзу, Спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму, Всеукраїнської спілки сільських і селищних рад, громадського академічного об’єднання “Платформа знань – Аграрний розвиток і сільські інновації”, інших громадських об’єднань, працівники установ Національної академії наук і Національної академії аграрних наук, аграрних університетів України обговорювали положення проекту Стратегії, які стосуються інтересів села, селянства і сільських громад (<http://gazeta.dt.ua/macrolevel/chi-bude-vikoristano-shans-na-zaprovadzhennya-v-ukrayini-yevropeyskih-zasad-sil'skogo-rozvitku-.html>).

За результатами обговорення прийнято резолюцію, яку направлено Міністерству аграрної політики і продовольства України для врахування позиції учасників слухань при підготовці остаточної версії документа. Загальний тон резолюції: усі розділи майбутньої Стратегії необхідно привести у відповідність до задекларованої назви – єдина і комплексна, що означає поєднання інтересів великих, середніх і малих виробників, спрямувавши їх на забезпечення економічної, екологічної та соціальної безпеки у сільській місцевості, а отже, на досягнення цілей сільського розвитку.

Проект Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015–2020 роки, поданий на обговорення громадськості, розроблено за вісьмома напрямками (розділами): 1) наближення законодавства України в агропромисловому комплексі до законодавства ЄС; 2) дерегуляція в агропромисловому комплексі; 3) фактори виробництва в агропромисловому комплексі; 4) розвиток аграрної політики у сфері науки, освіти та інновацій; 5) управління виробництвом і ринками в АПК; 6) державна підтримка та оподаткування у сфері сільського

господарства; 7) розвиток сільських територій; 8) управління ресурсами в сільському господарстві. У межах кожного розділу виділено кілька (два-чотири) підрозділів, присвячених вирішенню найактуальніших завдань відповідного напрямку стратегії. У розділі щодо розвитку сільських територій (7) увагу сфокусовано на таких трьох проблемах: підтримка малих виробників сільськогосподарської продукції (особисті селянські господарства, фермерські господарства сімейного типу та малі сільськогосподарські підприємства); підвищення якості життя та диверсифікація господарської діяльності у сільській місцевості; сільський розвиток на базі громад.

У всіх розділах проекту Стратегії прописано пріоритетні заходи щодо вирішення виокремлених завдань, які, поза сумнівом, сприятимуть досягненню мети Стратегії – підвищенню конкурентоспроможності аграрного сектору, полегшенню бізнесової діяльності, виходу вітчизняної продукції на ринки ЄС тощо. Водночас у проекті документа не відчувається твердої спрямованості на подолання структурних деформацій, якими нині обтяжений цей сектор: дуально-поляризованої організаційної побудови, сировинного характеру виробництва і експорту, виснажливого типу використання природно-ресурсного, соціального та інфраструктурного потенціалу села та ін. За набором цілей і пріоритетів не проглядається формування цілісної системи взаємопов'язаного аграрного і сільського розвитку, яка функціонує в країнах-членах ЄС.

На думку представників громадянського суспільства, що брали участь у слуханнях, розробниками проекту Стратегії не повною мірою враховано той факт, що український аграрний сектор у своїй ринковій трансформації до цього часу перебуває в перехідному стані. Не завершено не лише земельної, а й загалом аграрної реформи і, що найголовніше, не зазнала змін її інституційна основа. Стратегія мала б задекларувати становлення в Україні до 2020 р. моделі сталого, багатофункціонального сільського господарства, яке разом з виробництвом продовольства, сировини та енергії задовольняє інші потреби населення та надає суспільні послуги. Серед них: формування якісного життєвого середовища та створення умов для зайнятості у сільській місцевості, зміцнення місцевих громад, збереження довкілля, традиційних сільських ландшафтів, біорізноманіття та безпека продовольства. Організаційна структура сільського господарства, землеволодіння і землекористування, державна підтримка тощо повинні формуватися відповідно до того, наскільки суб'єкти господарювання забезпечують таку багатофункціональність і створюють суспільні блага.

У цьому контексті з метою *наближення українського законодавства* до європейського у сфері організації виробництва необхідно передбачити законодавче унормування організаційної структури аграрного сектору шляхом формалізації існуючого аграрного устрою, представленого трьома категоріями виробників: 1) сімейними (індивідуальними) селянськими та фермерськими господарствами; 2) корпоративними господарствами, 3) агрохолдингами. У відповідному законі треба буде дати визначення кожної із зазначених категорій виробників, викласти критерії віднесення до них господарюючих суб'єктів, встановити особливості організації господарської діяльності, порядок реєстрації та звітності (у тому числі для холдингового типу на консолідованій основі). За європейським прикладом, основою аграрної системи України слід визнати індивідуальні та сімейні господарства, що базуються на приватній власності на землю і праці їхніх членів.

Формалізація трьох категорій виробників сільськогосподарської продукції потрібна не лише для впорядкування вітчизняної сільськогосподарської системи. Вона дасть підстави для диференціації аграрної політики і оподаткування суб'єктів господарювання в аграрному секторі. При цьому може і повинна бути врахована участь різних категорій виробників у досягненні цілей сільського розвитку.

Досягнення цілей сільського розвитку в процесі *вдосконалення земельних відносин* пов'язано насамперед із створенням умов для захисту прав та інтересів власників дрібних земельних ділянок у результаті посилення їхньої конкурентоспроможності на ринку оренди землі. Це можливе передусім через законодавче унормування самоорганізації власників земельних ділянок (паїв) для отримання ними більшої вигоди від передачі в оренду спільного земельного масиву. Слід також забезпечити першочергове право, а також спроможність індивідуальних (сімейних) селянських і фермерських господарств придбавати земельні ділянки для сільськогосподарського виробництва, унормувати максимальні розміри площ і мінімальні ціни при купівлі (оренді) угідь сільськогосподарського призначення. Необхідно забезпечити й реалізацію інтересів сільських громад на ринку землі. Для цього слід нарешті вирішити питання про передачу у розпорядження місцевих громад земель резерву і запасу, розміщених на території відповідних адміністративно-територіальних утворень (сільських, селищних, міських рад), розробити і запровадити механізми вилучення земель на пріоритетно важливі суспільні потреби.

Забезпечення взаємопов'язаного розвитку сільського господарства і села передбачає реалізацію істотних заходів з *оновлення людського потенціалу*

сільських громад. З цією метою найближчим часом необхідно приступити до запуску системи безперервної освіти дорослого сільського населення для реалізації трьох ключових освітніх функцій: компенсаторної – для надолуження втраченого у попередній системі освіти; адаптивної – пристосування до швидко змінюваних умов; розвивальної – спрямованої на активацію творчого потенціалу селян. Невідкладними є запровадження державного замовлення на підготовку сімейного фермера як фахівця широкого профілю з наданням йому гранту на започаткування сімейного господарства (включаючи придбання землі) та створення державної мережі сільських консультаційних служб, орієнтованих на безпосередню роботу з сільськогосподарськими виробниками, сільськими домогосподарствами та населенням. До 2020 р. важливо було б і запустити систему мережевої освіти організаторів громад безпосередньо в селах/селищах, яка допомагала б формуванню громади, розвитку її потенціалу, навчала б стратегічного планування та багатоканального фінансування локального розвитку.

Учасники слухань порушили й питання про впровадження гендерного підходу до функціонування аграрної освіти задля подолання негативних наслідків вертикальної та горизонтальної сегрегації праці у сільському господарстві; розширення спеціалізованих виробничих знань жінок-фермерів; просування привабливості кар'єри у сільському господарстві у жінок.

У сфері *державної підтримки та оподаткування* у сільському господарстві доцільно обумовити надання будь-якого виду підтримки суб'єктам господарювання досягненням визначених цілей сільського розвитку; обмежити обсяги підтримки одного бенефіціара параметрами середнього господарства (за площею, поголів'ям, обсягом реалізації тощо); збільшити обсяги фінансування програм сільського розвитку в системі бюджетного субсидування аграрного сектору; запровадити програми підтримки модернізації сімейних селянських і фермерських господарств; запровадити державне замовлення та гарантувати сімейним селянським і фермерським господарствам право першочергового постачання виробленої ними агропродовольчої продукції найбільш вразливим верствам населення (в межах програми продовольчих субсидій) і місцевим закладам соціального призначення.

Сільський розвиток нерозривно пов'язаний із життям сільських громад. Тому дуже важливо, щоб у процесі реформування адміністративно-територіального устрою України і місцевого самоврядування сільські громади (жителі сільських населених пунктів) зберегли можливість і отримали більшу спроможність самостійно розв'язувати проблеми своєї

життєдіяльності з використанням місцевих ресурсів. З цією метою слід передбачити надання жителям сіл конституційних гарантій щодо:

- представництва і захисту їхніх інтересів в органах місцевого самоврядування через обраного ними старосту як посадову особу місцевого самоврядування;

- закріплення за сільськими громадами господарської території як просторової бази їхнього розвитку, що включає площу поселення та прилеглу територію;

- права користування і розпорядження об'єктами та майном комунальної, власності, розташованими у межах їхньої господарської території та призначеними для обслуговування членів громади;

- права вибору форми доступу до суспільних послуг (освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення тощо) з використанням адекватної частини бюджетних коштів, що виділяються на відповідні цілі в об'єднаній громаді.

Необхідно також гарантувати громадам сіл, що входять до складу об'єднаної громади, фінансові можливості для саморозвитку. З цією метою слід ухвалити закон України про фонд села, згідно з яким об'єднана територіальна громада у межах свого бюджету на пропорційній основі виокремлювала б кошти для реалізації проектів розвитку сіл на кожний бюджетний рік.

Врахування викладених пропозицій в остаточному варіанті проекту стратегії сприятиме наближенню основних засад розвитку українського сільського господарства і села до тих, на яких будується спільна аграрна політика ЄС. Ігнорування ж потреб села і селянства у розбудові механізмів розвитку великого і середнього агробізнесу в Україні, витіснення малих виробників сільськогосподарської продукції – сімейних селянських і фермерських господарств – на узбіччя сільськогосподарської системи (навіть при наданні їм державної підтримки), замість імплементації у цю систему, свідчитиме про відмежування сільського господарства від сільської економіки і, власне, від природоресурсних і соціальних витоків свого існування» (*Бородіна О., Прокопа І. Чи буде використано шанс на запровадження в Україні європейських засад сільського розвитку? // Дзеркало тижня. Україна (<http://goo.gl/JEUVkZ>). – 2015. – 26.06).*